

**Nizomiy nomidagi TDPU «Pedagogika va psixologiya» fakulteti «Psixologiya»
kafedrasining 12-yig'ilish bayonnomasidan
K O' Ch I R M A**

Toshkent shahri

12.02.20 yil

Qatnashdilar: Kafedra mudiri, ps.f.n. dos. N.I.Xalilova, ps.f.d, prof Z.T.Nishonova, ps.f.n., dotsent D.A.Maxmudova, dotsent S.X.Jalilova, dotsent N.Z.Ismailova, dotsent G.Q.Alimova, dots. v.b. M.R.Akramov, katta o'qituvchi L.A.Nigmatulina, o'qituvchilar Sh.A.Parpieva, O.S.Fayzullaeva, G.Tursunova, O. Mirzaeva, T.Salmonova, X.Xidayxodjaeva

KUN TARTIBI:

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universitetining «Pedagogika-psixologiya» fakulteti Psixologiya kafedrası o'qituvchisi SH.A.Parpievaning 10.02.20 da 1-smena 1-juftlikda 4-05-xonada bo'lib o'tgan "Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya" fanidan "Rivojlanish psixologiyasiga kirish" mavzusidagi ochiq ma'ruza mashg'ulotining muhokamasi.

Eshitildi: Kafedra mudiri N.I.Xalilova so'zga chiqib, Psixologiya kafedrası o'qituvchisi SH.A.Parpieva tomonidan 10.02.20 da 1-smena 1-juftlikda 4-05-xonada bo'lib o'tgan "Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya" fanidan "Rivojlanish psixologiyasiga kirish" mavzusidagi ochiq seminar mashg'ulotiga kirgan o'qituvchilar dars yuzasidan yig'ilish ishtirokchilariga o'z fikr-mulohazalarini bildirish uchun so'z berdi.

So'zga chiqdi: dosent G.Alimova, o'qituvchi ochiq ma'ruza mashg'ulotini boshlashdan oldin xonaning tozaligi, talabalarining davomati va kiyinish madaniyatiga rioya qilganlik darajasi nazorat qilindi. Ma'ruza mashg'ulotining mavzusi va rejalari e'lon qilindi. Ma'ruza jarayonida o'qituvchi tomonidan "Aqliy hujum", "Klaster", "Tushunchalar tahlili" organayzeri, T-chizma grafik organayzerlaridan samarali foydalanilganligi, auditoriyada ijobiy muhit yaratilganligi, faol ishtirok etgan talabalar rag'batlantirilib borilganligi diqqatga sazovor. Barcha talabalar faollashtirildi. Darsning yutug'i sifatida dars jarayonida "Aqliy hujum", "Klaster", "Tushunchalar tahlili" organayzeri, T-chizma grafik organayzerlaridan foydalanilgani hamda mashg'ulot davomida talabalar bilan doimiy savol-javob o'tkazilib, o'quv birliklari yuzasidan berilayotgan ma'lumotlardan o'zlashtirilgan bilimlarni yanada chuqurlashtirishga harakat qilganligini aytib o'tdi.

So'zga chiqdi: dosent D.Maxmudova, o'qituvchi darsda ham ta'limiy, ham tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlariga erishgani, ochiq ma'ruza mashg'ulotida o'qitishning zamonaviy tizimi yaqqol aks etganini ta'kidlab, ma'ruza mashg'ulotida ingliz tilidagi ma'lumotlar ham taqdim qilinganligi takidlab. Guruhda ijobiy muhit yaratildi. O'qituvchining o'z ustida ishlaganligi ko'rinib turibdi. Ko'rgazmali qurollardan, tarqatma materiallardan unumli foydalangan. Mavzu hayot bilan bog'langan.

QAROR QILINDI:

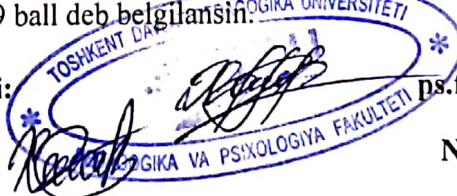
- 1.«Psixologiya» kafedrası o'qituvchisi SH.A.Parpievaning 10.02.20 da "Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya" fanidan "Rivojlanish psixologiyasiga kirish" mavzusida bo'lib o'tgan ochiq ma'ruza mashg'uloti zamon talablariga to'liq javob beradi deb hisoblansin.
- 2.SH.A.Parpievaning 10.02.20 da o'tkazilgan "Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya" fanidan "Rivojlanish psixologiyasiga kirish" mavzusida bo'lib o'tgan ochiq ma'ruza mashg'uloti 79 ball deb belgilansin.

Kafedra mudiri:

Kotiba:

ps.f.n. N.I.Xalilova

N.Manonova

6. O'zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash (qo'llanilgan usullar) (10 balgacha):

qiyoslash usullari, mustaqil usullar, qiyoslash usullari
qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari
qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari
108

7. Uyga vazifa berish (mustaqil ta'lim uchun topshiriqlar) (5 balgacha):

qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari
qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari
qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari

8. Rejadagi masalalarning qamrab olinganlik darajasi hamda pedagog tomonidan qo'yilgan maqsadga erishilganligi (10 balgacha)

qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari
qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari
qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari
108

9. O'tilgan mashg'ulot yuzasidan takliflar:

qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari
qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari
qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari

10. Pedagog xodimning yutuqlari: qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari
qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari
qiyoslash usullari, qiyoslash usullari, qiyoslash usullari

11. Mashg'ulotning kamchiliklari:

Pedagog xodim tomonidan to'plangan umumiy ball (80 ballgacha) 79 ball

Dars kuzatuvchi: 3. T. Kuchukova Makmurova D
(Familyasi, ismi, sharifi, imzosi)

Mashg'ulot o'tgan pedagog xodimning imzosi: Kuchukova M A Kuchukova

H. U. Kuchukova Kuchukova

D. Kuchukova Kuchukova

A. Kuchukova Kuchukova

D. Kuchukova Kuchukova

G. M. Kuchukova Kuchukova

Kuchukova D Kuchukova

Kuchukova D Kuchukova

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

NIZOMIY NOMIDAGI

TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

“PSIXOLOGIYA” KAFEDRASI O'QITUVCHISI

SH.A.PARPIEVA TOMONIDAN

“RIVOJLANISH PSIXOLOGIYASI VA PEDAGOGIK PSIXOLOGIYA”

FANIDAN

“RIVOJLANISH PSIXOLOGIYASIGA KIRISH” MAVZUSIDA

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA TA'LIM YO'NALISHI 104-

AKADEMIK GURUHLARIDA 2020 YIL 10 FEVRALDA O'TKAZILGAN

OCHIQ MA'RUZA MASHG'ULOTINING

HUJJATLARI

Toshkent – 2020 y

2020 yil 10 fevral kuni 1-smena 1-juftlik
P/p 104-guruhda 4-05xonada
SH.A.Parpievaning “Rivojlanish
psixologiyasi va pedagogik psixologiya”
fanidan “Rivojlanish psixologiyasiga
kirish” mavzusida ochiq ma’ruza
mashg’uloti bo‘lib o‘tadi.

Mavzu: Rivojlanish psixologiyasiga kirish

Reja

1. Rivojlanish psixologiyasi fanining predmeti va vazifalari
2. Rivojlanish psixologiyasining boshqa fanlar bilan bog'liqligi
3. Rivojlanish psixologiyasining tadqiqot metodlari
4. Psixologik tadqiqotni o'tkazishga qo'yiladigan talablar

Rivojlanish psixologiyasi fanining predmeti va vazifalari

Rivojlanish psixologiyasi – psixologiya fanlarining bir tarmog'i bo'lib, shaxs rivojlanish jarayonining qonuniyatlari va aniq dallillari, yosh xususiyatlari va turli yosh davrlaridagi psixik o'zgarishlar dinamikasini o'rganadi.

Rivojlanish psixologiyasining o'rganish ob'ekti – ontogenez jarayonida shakllanuvchi, rivojlanuvchi va o'zgaruvchi sog'lom inson. Rivojlanish psixologiyasi turli yosh davrlarida inson hulq - atvorida yuzaga keluvchi o'zgarishlarni kelib chiqish sabablarini aniqlaydi va ularni tavsiflaydi, insonlardagi ko'nikma va malakalarni hosil bo'lish qonuniyatlarini o'rganadi. E'tibor markazida esa – “inson hayot yo'lining turli yosh davrlari uchun xos bo'lgan psixologik xususiyatlar shakllari” turadi. Yosh davrlar psixologiyasi o'zining tadqiqot vazifasi sifatida “insonning tug'ilganidan boshlab to o'limigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oluvchi to'liq psixik rivojlanishni” hamda oliy vazifasi sifatida “doimiy o'zgarib boruvchi tashqi muhitda – o'zgaruvchi va rivojlanuvchi individni o'rganish” deb qaraydi.

Rivojlanish psixologiyasi predmeti – ontogenezda psixik rivojlanishning yosh davrlari, bir yosh davridan boshqasiga o'tish bosqichlari va mexanizmlari, umumiy qonuniyatlar, tendensiyalar va yo'nalganlikni aniqlash.

Rivojlanish psixologiyasini quyidagi bo'limlari ajratib ko'rsatilgan:

- chaqaloqlik davri psixologiyasi;
- ilk bolalik davri psixologiyasi;
- maktabgacha yosh davri psixologiyasi;
- kichik maktab yoshi psixologiyasi;
- o'smirlik davri psixologiyasi;
- o'spirinlik davri psixologiyasi;
- yoshlik davri psixologiyasi;
- yetuklik davri psixologiyasi;
- keksalik davri psixologiyasi (gerontopsixologiya).

Rivojlanish psixologiyasining eng muhim qismlaridan biri – bolalar psixologiyasi. D.B.Elkonin, o'zining “Bolalar psixologiyasiga kirish” asarida, uning predmetini “inson shaxsini himoyasiz go'dakdan turli faoliyatlarni amalga oshiruvchi shaxsga aylanish jarayoni” deb ko'rsatgan.

XIX – XX asrlarda yosh davrlar psixologiyasi bolalar psixologiyasi fani ko'rinishida mustaqil fan sohasi sifatida ajralib chiqdi. Nemis biologi V. Preyerning 1882 – yil nashr etilgan “Bola ruhiyati” kitobi bolalar psixikasini o'rganishga turki bo'ldi.

XIX – asrning ikkinchi yarmi XX asrning boshlariga kelib, bola shaxsining shakllanishida psixik rivojlanish jarayonida empirik va aniq dalillar yig'ish asosiy vazifa bo'lgan. Bu izlanishlar asosida psixik shakllanish davomida bolada paydo bo'luvchi yangilanishlar, o'zgarishlar haqida ma'lumotlar beriladi. Bu ma'lumotlar Ch. Darwin, V. Preyer, A. Gezell o'tkazgan metodikalari asosida olingan. Keyinchalik, psixik rivojlanish borasidagi ma'lumotlarni tizimlashtirishga ehtiyoj paydo bo'ldi. Bu qaror S. Xoll (Rekapitulyatsiya

nazariyasi), A. Gezell (Ulg'ayish nazariyasi), L. Termen (Bolalarni o'rganishning an'anaviy shakli) nomlari bilan bog'liq.

1920 – 1930 yillarda bola hulq – atvorini tashqi kuzatish klassik bixevioristlarning o'rganish ob'ektiga aylandi. Tashqi muhit ta'siriga turli yoshdagi bolalarning javob reaksiyasi o'rganish asosiy vazifa hisoblandi.

Rus psixologiyasida L.S. Vigotskiy (1896 – 1934) "Yosh muammolari" nomli ishida shaxs rivojlanishida har bir davrning alohida ahamiyati borligi haqida aytib o'tgan.

Rivojlanish psixologiyasining **nazariy vazifalari:**

- insonning butun hayot yo'li davomida psixik rivojlanishiga ta'sir etuvchi va harakatga keltiruvchi kuchlar, mexanizmlarni o'rganish;
- ontogenezda psixik rivojlanishni davrlashtirish;
- psixik rivojlanish davomida yosh xususiyatlari, rivojlanish qonuniyatlari va bilish jarayonlarini o'rganish;
- ma'lum tarixiy davrda shaxs rivojlanishi hamda shaxs sifatida shakllanishini tadqiq etish.

Rivojlanish psixologiyasining **amaliy vazifalari:**

- insonning psixik funksiyalarining yosh davriga mos me'yorlarni va ijodiy qobiliyatning mavjudligini aniqlash;
- psixologik rivojlanishda bolaning rivojlanishi, psixologik salomatligini nazorat qilish va tizimlashtirish;
- yosh va tibbiy diagnostika;
- inson hayotining inqirozli davrlarida yordamni amalga oshirish.

Rivojlanish psixologiyasining boshqa fanlar bilan bog'liqligi

Rivojlanish psixologiyasi boshqa fanlar bilan uzviy aloqador. Jumladan:

Pedagogika va rivojlanish psixologiyasi- pedagogika ta'lim va tarbiya qonunlari, metod va usullari haqidagi fan. U ta'lim va tarbiyaning maqsad va vazifalarini, ularning shaxs taraqqiyoti va jamiyat hayotidagi o'rnini ochib beradi. Bolaga ta'lim va tarbiya berishga oid vazifalarni hal etishda pedagogika qanday qilib ta'lim-tarbiya berish kerakligini aytsa, psixologiya nima uchun aynan shunday qilish kerakligini aniqlaydi. Masalan, pedagogika maktabgacha yoshdagi bolalar ta'limi va tarbiyasida o'yin usullaridan foydalanish kerakligini ta'kidlaydi. Psixologiya esa buning sababi ushbu yosh davrida o'yin etakchi faoliyat ekanligini tushuntiradi.

Tibbiyot va rivojlanish psixologiyasi- tibbiyot inson salomatligi va kasalliklarini, kasalliklarning oldini olish va ularni da'volash, shuningdek, salomatlikni mustahkamlash haqidagi fan. Bolalarda uchraydigan ko'pgina kasalliklarning manbayi psixologik xarakterga egadir. Masalan, tadqiqotlarning ko'rsatishicha, bronhial astma bilan og'rigan kasalliklarning ko'pchiligiga bolaligidan ota-onalari emosiyalarni erkin ifodalash, tashabbus ko'rsatish imkoniyatini chegaralaganlar.

Umumiy psixologiya va rivojlanish psixologiyasi- Umumiy psixologiya umumiy psixologik qonuniyatlarini, psixologiyaning nazariy tamoyillarini, asosiy kategoriyalarini, metodlarini o'rganuvchi nazariy va eksperimental tadqiqotlardir. Masalan, umumiy psixologiya tafakkur faoliyatining xususiyatlari, tafakkur turlari va operasiyalari haqida umumiy tasavvurni hosil qiladi. Rivojlanish psixologiyasi esa turli yosh bosqichlarida tafakkurning qanday xususiyatlar kasb etishini, tafakkurning qanday rivojlanishini o'rganadi. Bunda u, albatta, umumiy psixologiyadagi tasavvurlarga tayanadi, uning metodlari va kategoriyalaridan foydalanadi

Ijtimoiy psixologiya va rivojlanish psixologiyasi- Ijtimoiy psixologiya psixologiya fanining tarmog'i bo'lib, insonlarning ijtimoiy guruhlarga mansubligi bilan taqozolangan xulq-atvori va faoliyatini, shuningdek, shu ijtimoiy guruhlarning o'zini o'rganish bilan shug'ullanadi. Rivojlanish psixologiyasi shaxs psixik taraqqiyotini o'rganar ekan, albatta, shaxslar guruhi, bu guruhda shaxslar o'rtasida amalga oshuvchi munosabatlarni e'tibordan chetda qoldirmaydi.

Rivojlanish psixologiyasi, ayniqsa, bolaning tengdoshlari va kattalar bilan bo'lgan muloqoti va uning bola rivojlanishiga ta'sirini o'rganishga alohida e'tibor qaratadi

Rivojlanish psixologiyasining tadqiqot metodlari

Тажрибада қўлланиладиган методлар сирасига қуйидагиларни киритиш мумкин.

1. Кузатиш методи. Кишининг ҳар кунги психик фаолиятини одатдаги ҳаёт ва шароитларида таҳлил қилишдан иборатдир.

Ёш даврлар психологияси ва педагогик психологияда бу методнинг объектив (ташки) ва субъектив (ўзини-ўзи) кузатиш турлари мавжуд. Инсон психикасидаги ўзгаришларни кузатиш учун қуйидагилар амалга оширилади:

- а) кузатишнинг мақсади, вазифаси белгиланади;
- б) кузатиладиган объект танланади;
- в) синалувчининг ёши, жинси ҳақида маълумотлар тўпланади;
- г) тадқиқот ўтказиш вақти режалаштирилади;
- д) кузатиш канча давом этиши қатъийлаштирилади;
- е) кузатиш инсоннинг қайси фаолиятида (ўйин, ўқиш, меҳнат, спортда) амалга оширилиши тавсия этилади;
- ё) кузатишнинг шакли (якка, гуруҳ, жамоа) тайинланади;
- ж) кузатилганларни қайд қилиб бориш воситалари (кундалик, суҳбат дафтери, кузатиш варақаси, магнитофон, видеоманитофон ва бошқалар) тахт қилинади.

Кузатиш орқали турли одамларнинг диққати, ҳис-туйғулари, нерв системасининг ташки ифодалари, темперамент хусусиятлари, имо-ишоралари, сезгирлиги, нутқ фаолияти ва ҳоказолари ўрганилади. Аммо, ўта мураккаб ички психологик кечинмалар, юксак ҳиссиётлар, тафаккур, мантикий хотира ва ақл-заковатни тадқиқ этишга бу методнинг имкони етмайди.

2. Эксперимент методи. Сунъий ҳосил қилинган психологик шароитда намоён бўлувчи психик фаолиятни таҳлил қилишдан иборатдир. Экспериментатор ёки тажриба утқазувчи психик фаолиятнинг ўзига керакли ҳодисасини махсус тарзда ҳосил қилади ҳамда унинг намоён бўлиш шартини ва характерини белгилайди. Тажриба методи ўз навбатида табиий ва лаборатория методларига ажратилади.

Табиий метод психологик-педагогик масалаларни ҳал қилишда қўлланилади. Бу методнинг илмий асосларини 1910 йилда А.Ф.Лазурский яратган. Табиий методдан фойдаланишда ишлаб чиқариш жамоалари аъзоларининг, илмий муассасалар ходимларининг, ўқитувчиларнинг иш қобилиятлари, ўзаро муносабатларини, мутахассисликка яроқлилиги муаммоларини ҳал қилиш назарда тутилади. Табиий шароитда инсон психикасини ўрганишда синалувчиларнинг ўзлари беҳабар бўлиши, таълим жараёнида берилаётган билимлар тадқиқот мақсадига мувофиқлаштирилиши лозим.

Лаборатория (клиника) методи кўпинча индивидуал (баъзида гуруҳ ёки жамоа) шаклида синалувчилардан яширмай, махсус психологик асбоблар, йўл-йўриқлар, тавсиялар, кўрсаткичли ва иловалардан фойдаланиб олиб борилади. Ҳозир инсон психикаси ўзгаришларни аниқлайдиган асбоблар, мураккаб электрон ҳисоблаш машиналари, қурилмалар, мосламалар мавжуд. Кўпинча электрон ва радио ўлчагичлар, секундомер, рефлексометр, электроэнцефалограмма кабилардан фойдаланилади.

Лаборатория методи ёрдамида диққатнинг сифатлари, сезги, идрок, хотира ва тафаккурнинг хусусиятлари, эмоционал ҳамда иродавий ва ақлий зўриқиш сингари мураккаб психик ҳолатлар текширилади. Кўпинча лаборатория шароитида кишилар (учувчи, ҳайдовчи, оператор, электронлар) ва қутилмаган тасодифий вазиятлар (халокат, порглаш, издан чиқиш, шовқин кўтарилиши) нинг моделлари яратилади. Асбобларнинг кўрсатиши бўйича ўзгаришлар, ривожланиш динамикаси, жисмоний ва ақлий толиқиш,

эмоционал-иродавий зурикиш, жиддийлик, тажанглик содир бўлаётганини ифодаловчи маълумотлар олинади.

3. Психологик-педагогик эксперимент - ўқувчиларнинг психологик хусусиятларини табиий шароитда махсус усуллар ёрдамида ўрганишдир.

Мазкур эксперимент ўқувчиларни махсус уюштирилган таълим шароитида мақсадга мувофиқ улардан ўзгаришларни кузатишни тақозо этади. Бу эксперимент аниқловчи ва таркиб топтирувчи босқичлардан иборат бўлиб, махсус уюштирилган таълим таркиб топтирувчи эксперимент жараёнида олиб борилади. У қўйидаги тузилишга эга: экспериментатор ёки тадқиқот олиб боровчи, синалувчилар, фараз, режа, йўл-йўриқ, тажрибанинг бир-бирига боғлиқ бўлган ва боғлиқ бўлмаган, ўзгарувчан, назорат қилинадиган ва қилинмайдиган қисмлардан иборат. Экспериментал тадқиқотнинг асосий босқичлари: фаразни илгари суриш, методикани танлаш, экспериментни режалаштириш, олинган маълумотларни ишлаб чиқиш, таҳлил этиш ва изоҳлашдан иборатдир.

4. **Анкета методи.** Кишилар психикасини оммавий сурок асосида ўрганиш демакдир. Бу метод ёрдамида турли ёшдаги одамларнинг психологик хусусиятлари, нарса ва ҳодисаларнинг муносабатлари ўрганилади. Анкета одатда уч турда утказилади.

Уларнинг биринчи тури англашилган мотивларни аниқлашга мўлжалланган саволлардан тузилади.

Иккинчи турида ҳар бир саволнинг бир нечтадан тайёр жавоблари берилади.

Учинчи турдаги анкетада синалувчига ёзилган тўғри жавобларни баллар билан баҳолаш тавсия этилади. Анкетадан турли ёшдаги одамларнинг лаёқатларини, муайян соҳага қизиқишлари ва қобилиятларини ўзига, тенгдошларига, катта ва кичикларга муносабатларини аниқлаш мақсадида фойдаланилади.

Тарқатилган анкеталар йиғиштирилади ва электрон ҳисоблаш машиналарида ҳисобланади, атрофлича миқдорий таҳлил қилинади, сўнгра тадқиқотга яқун ясалиб, илмий ва амалий йўсинда ҳулосалар чиқарилади. Анкета методи инсон психикасини ўрганиш учун бой маълумотлар тўплаш имконини беради. Бироқ унда олинadиган маълумотлар доимо ҳолисона хусусиятга эга бўлавермайди. Бундай камчиликка йўл қўймаслик учун анкета ичидаги назорат вазифасини бажарувчи саволларни пухта ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

5. **Сухбат методи** эркин, нуткий муносабат туфайли олинган киши психик фаолиятининг ҳулосасини текшириш демакдир. Бу метод ёрдамида инсон психикасини ўрганишда сухбатнинг мақсади ва вазифаси белгиланади, унинг объекти ва субъекти танланади, яқка шахслар, гуруҳ ва жамоа билан ўтказиш режалаштирилади, ўрганилаётган нарса билан ўзвий боғлиқ савол-жавоб тартиби тайёрланади. Сухбатнинг бош мақсади муайян бир вазият ёки муаммони ҳал қилиш жараёнида инсон психикасидаги ўзгаришларни ўрганишдир. Сухбат орқали турли ёшдаги одамларнинг тафаккури, ақл-заковати, ҳуққ-атвори, қизиқиши, билим савияси, эътиқоди, дунёқараши, иродаси тўғрисида маълумотлар олинади.

6. **Тест методи.** Тест - инглизча «синаш», «текшириш» деган маънони англатади. Шахснинг ақлий ўсишини, қобилиятини, иродавий сифатлари ва бошқа психик хусусиятларини текширишда қўлланиладиган қисқа стандарт масала, топшириқ, мисол ёки жумбоқлар тест деб аталади. Тест, айниқса, одамнинг қандай касб эгаллаш мумкинлигини, касбга яроқлилиги ёки яроқсизлигини, истеъдодлилар ва ақли заифларни аниқлашда, кишиларни саралашда кенг қўлланилади. Тест методининг қиммати тажрибанинг илмийлик даражасига, текширувчининг маҳоратига ва қизиқишига, тўпланган маълумотларнинг объективлиги ва уларни илмий таҳлил қила билишига боғлиқдир.

1905 йил француз психологлари А.Бине ва А.Симонлар инсоннинг ақлий ўсиш ва истеъдод даражаларини ўлчаш имконияти борлиги ғоясини олга сурганидан кейин психологияда тест методи қўлланила бошланди.

Ҳозирги замон нодир тестлар қаторига психологлардан Роршах, Розенцвейг, Кеттел, Векслер, Айзенк, Анастаси, Равен ва бошқалар ижодининг намуналарини киритиш мумкин. Энг кенг тарқалган тестлар қаторига ютуққа эришиш (мақсадга етиш) тестлари (улар дарсликларида берилган билим ва малака даражаларини баҳолашга қаратилган), интеллект тестлари (ақлий ривожланиш даражасини ўлчашга мўлжалланган), шахс тестлари (инсон продаси, эмоцияси, қизиқиши, мотивацияси ва ҳулкини баҳолашга йўналтирилган диагностика усуллардан иборатдир), шахс «лойихаси» (проектив) тестлари (саволларга битта аниқ жавоб бериш талаб қилинади, жавобларни таҳлил қилиб, шахс хусусиятининг «лойихаси» ишлаб чиқилади) қиради.

7. Биографик (таржиман ҳол) методи. Инсон психикасини тадқиқ қилиш учун унинг ҳаёти, фаолияти, ижодиёти тўғрисидаги оғзаки ва ёзма маълумотлар биографик метод орқали ўрганилади. Бу борада кишиларнинг таржиман ҳоли, кундалиги, хатлари, эсдаликлари, ўзгалар ижодига берган баҳолари, тақризлари алоҳида ўрин эгаллайди.

Шу билан бирга ўзгалар томонидан тўпланган таржиман ҳол ҳақидаги материаллар: эсдаликлар, хатлар, расмлар, тавсифлар, баҳолар, аудио овозлари, фотолавҳалар, ҳужжатли филмлар, тақризлар ўрганилаётган шахс ҳақида тўла тасаввур этишга хизмат қилади.

Таржиман ҳол маълумотлари инсон психикасидаги ўзгаришларни кузатишда, унинг суҳбат ва тажриба методлари билан ўрганиб бўлмайдиган жиҳатларини очишда ёрдам беради.

Биографик маълумотлар одамларнинг ўзини ўзи тарбиялаши, назорат қилиши, идора этиши, ўзининг услубини яратиши, камолот чўққисига эришиши жараёнида намуна вазифасини утайди.

8. Социометрик метод. Бу метод кичик гуруҳ аъзолари ўртасидаги бевосита эмоционал муносабатларни ўрганиш ва уларнинг даражасини ўлчашда қўлланилади. Унга америкалик социолог Джон Морено асос солган. Мазкур метод ёрдамида муайян гуруҳдаги ҳар бир аъзоннинг ўзаро муносабатини аниқлаш учун унинг қайси фаолиятида ким билан бирга қатнашиши сўралади. Тадқиқотнинг социометрик методи шаронгта мувофиқлаштирилган кичик гуруҳлардаги шахслараро муносабатни ўлчаш усули ҳисобланади. Бу усулда синалувчиларга бевосита саволлар берилади ва уларга кетма-кет жавоб қайтариш орқали гуруҳ аъзоларининг ўзаро танлаш жараёни вужудга келтирилади. Ўқув масканларининг ўқувчилар гуруҳи, ташкилотлардаги меҳнат жамолари ва турли муассасаларнинг ходимлари ўртасидаги муносабатларнинг хусусиятлари, динамикаси, шахслараро зиддиятларнинг сабаби шу метод ёрдамида ўрганилади. Умуман олганда, социометрия методидан турли ёшдаги, икки хил жинсдаги, савияси ҳар хил кишилар гуруҳларидаги психологик қонуниятларни тадбиқ этишда унумли фойдаланиш мумкин.

Psixologik tadqiqotni o'tkazishga qo'yiladigan talablar

Pedagogik-psixologik eksperiment, tadqiqotning ishonchli vositasi bo'lishi xamda natijalarning haqqoniyligiga ishonch xosil qilish uchun va ushbu natijalar asosida to'g'ri xulosa chiqarish uchun tadqiqotda qo'llanilgan psixodiagnostik metodika ilmiy asoslangan bo'lishi kerak, bunda metodlar quyidagi talablarga javob berishi kerak: validlik, ishonchlilik, bir sifatlilik va aniqlik. Endi har bir talabni alohida ko'rib chiqamiz.

"Validlik" - atamasi Yevropa tillaridan olingan bo'lib va u quyidagi ma'noni anglatadi: "to'laqonli", "yaroqli", "mos".

Psixodiagnostik metodikaning validlik sifatidagi tavsifi uning aynan o'rganilayotgan psixologik xususiyatga mo'ljallanganligi va ushbu psixologik xususiyatni baxolashga mosligi xamda yaroqligini ko'rsatib beradi.

Metodikaning validlik tavsifi o'ziga ushbu metodika orqali haqiqatdan ham psixologik sifatni o'lchash mumkin degan xulosadan tashqari uning qo'llash mumkin bo'lgan sohasini va uning sharoitlari haqidagi ma'lumotlarni ham o'ziga qamrab oladi.

Psixodiagnostik metodikaning validligi xaqida muloxaza qilar ekanmiz, validlikning bir nechta turlari borligini va ularning har birini alohida ko'rib chiqish xamda baxolash zarurdir. Validlik - nazariy, amaliy, empirik, ichki va tashqi bo'lishi mumkin.

Nazariy validlik - qo'llanilgan metodika yordamida olingan ko'rsatkichlarni, boshqa metodik vositalardan olingan ko'rsatkichlar bilan ya'ni ko'rsatkichlar orasida nazariy asoslangan bog'liqlik borligini va tadqiq qilinayotgan sifat ko'rsatkichlari mosligi bilan aniqlanadi.

Nazariy validlikni bitta nazariyaga tayangan xolda, aynan bir xususiyatga tegishli xar xil metodikalardan foydalanish natijasida olingan ko'rsatkichlarni korrelyatsiyasi bilan tekshiriladi.

Empirik validlik - sinaluvchining reaksiyasi va xatti-xarakatini kuzatish orqali, uning xaqqoniy xulqidagi diagnostik ko'rsatkichlarining bir-biriga mosligi bilan tekshiriladi. Agar sinaluvchining xarakterini qo'llanilgan metodika yordamida baxolasak, ushbu odamning xayotdagi xarakter ko'rinishini qo'llanilgan metodikadan olingan ko'rsatkichlar bilan bir xilligini aniqlasak, u xolda metodikani empirik va amaliy validli deb xisoblasak bo'ladi.

Empirik validlik mezonlari bo'yicha metodika odamlarning amaliy faoliyat natijalari xamda xaqqoniy xayotiy xuquqlarining ko'rsatkichlarini taqqoslash bilan tekshiriladi.

Ichki validlik - metodikadagi topshiriqlar, subtestlar, muloxazalarning umumiy maqsadga mosligini anglatadi. Metodikadagi subtestlar, topshiriqlar va undagi savollar qisman yoki butunlay biz o'rganayotgan xususiyatni o'lchay olmasa, u xolda ushbu metodika ichki validli emas yoki ichki validlik yetarli darajada emas, deb xisoblanadi.

Tashqi validlik - xam xuddi empirik validlikka o'xshash, undan farqli tomoni shundaki, sinaluvchining xulqiga taaluqli asosiy tashqi ko'rinishlarning ko'rsatkichlari bilan metodikadagi ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liqligiga e'tibor qaratiladi.

Metodikani tuzish jarayonida darxol uning validligini baxolash juda murakkabdir. Odatda metodikaning validligini tekshirish va aniqlashda metodikani uzoq muddat qo'llanilgandan so'ng u xaqida xulosa chiqarish mumkin, chunki yuqorida ko'rsatib o'tilgan validlikning to'rt turi xam tekshirilishi zarurdir.

Validlikning turlaridan tashqari uning mezonlarini bilish ahamiyatga molikdir:

A) Xulqiy ko'rsatkichlar - sinaluvchining xar xil xayotiy voqealiklardagi reaksiya va xatti-xarakatlari;

B) Sinaluvchining faoliyatidagi yutuqlari: o'quv, ish, ijodiy va xokazolar

V) Xar xil nazorat sinov va topshiriqlarning bajarilganligi xaqida ma'lumotlar.

G) Boshqa metodikalar yordamida olingan ma'lumotlar - validlik yoki tekshirilayotgan metodikani boshqa metodika bilan bog'likligining yetarli darajadali.

Metodikaning ishonchliligi - metodika yordamida barqaror, qa'tiy ko'rsatkichlarni olish imkoniyatlari bilan tavsiflanadi.

Psixologik test natijalarini nazorat qilish murakkab omillarga tobedir va bu quyidagilardir:

- asbob uskunalarning o'lchov sifati
- psixologik testlarning doimiy relevant tavsifi
- sinaluvchining ko'rsatmalarni to'g'ri tushunishi
- sinaluvchining xulqi, xatti-xarakati
- sinaluvchining dolzarb psixologik xolati.

Psixodiagnostik tadqiqot jarayonida ushbu omillarning o'zgarishi o'lchovning ishonchlilik darajasini pasaytiradi, chunki bu omillarning doimiyligini saqlab turishning imkoniyati yo'q, shuning uchun xam psixodiagnost metodikaning yuqori darajada ishonchliligiga amin bo'lishi juda qiyin. Ushbu omillarning asosiylaridan biri metodikaning o'zini ishonchligidir, chunki qolgan omillar olingan natijalarning doimiyligiga ta'sir xissasi ancha kichikdir.

Psixodiagnostik metodikalarning ishonchligini ikki xil usul bilan tekshirib chiqish mumkin:

1. Ushbu metodika yordamida xar xil odamlarda olingan natijalarni taqqoslash;

2. Aynan bir xil sharoitda metodikani qo'llash va undan olingan natijalarni taqqoslash;

Metodikaning aniqligi - psixodiagnostik tadqiqot paytida biror bir xususiyatni baxolashda o'zgina o'zgartirishga xam javob qaytarish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Metodikaning aniqligini texnik o'lchov asbob uskunalarining aniqligi bilan izoxlash mumkin. Masalan: santimetrda bo'lingan metrda, millimetrda bo'lingan chizg'ich bilan o'lchov aniqroqdir.

Psixodiagnostik metodika qanchalik aniq bo'lsa, o'lchovning sifati shunchali yuqori bo'ladi. Ammo amaliy psixodiagnostikada xamma vaqt xam o'lchovning aniqligi baxolashning yuqori darajasi talab qilinmaydi. Masalan, butun tadqiqotda tanlama sinaluvchilarni ikkiga bo'lish kerak bo'lsa, u xolda qo'llanilayotgan metodika aynan shunchaga mos xolda bo'linishi kerak, undan ko'pga xam kamga xam emas. Agar sinaluvchilar beshta guruxga bo'linishi shart bo'lsa, u xolda beshta o'lchov shkalasi bor metodikani qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi va ular beshta punktdan iborat bo'linishi kerak, masalan "xa", "yo'qdan ko'ra xa", "yo xa, yo yo'q", "yo'q xadan ko'ra", "yo'q" shaklida. Metodikanig bir sifatligi ushbu metodika yordamida olingan natijalar qay darajada, aynan bir xususiyatga taaluqli o'zgarishni o'lchashi bilan tavsiflanadi. Agar o'rganilayotgan xususiyatlardan olingan ko'rsatkichlar, ushbu metodika bilan bog'liq bo'lmagan boshqa bir xususiyatni ko'rsatkichlarni namoyon qilsa, u xolda ushbu metodika bir sifatlilik mezoniga mos bo'lmaydi. Masalan, tadqiqotchini shaxsning xulq motivlarini baxolash qiziqтира, u sinaluvchining xulq motivlariga taaluqli to'g'ridan-to'g'ri savollar berishi mumkin, u xolda olingan javoblar bir xillik mezoniga mos tushishi kamdan-kam xollarda ro'y berishi mumkin, chunki sinaluvchi o'z xulq motivlarini anglagan xolda eksperimentatorga xulq motivlarining ijobiy tomonlarini ko'rsatishga xarakat qiladi.

O'quvchi, talabani faqat bilimlarni o'zlashtirishini baxolash xam bir sifatlik mezonini to'liq qanoatlantira olmaydi, chunki bilimni o'zlashtirishiga xamisha xam ob'ektiv baxo qo'yilmaydi, bunda o'quvchining bilimlaridan tashqari, uning o'qituvchi bilan munosabati va o'quvchining xulqi ko'rinishi xam namoyon bo'ladi.

Psixodiagnostikada biror bir metodikani qo'llashdan oldin tadqiqotchi ushbu metodikani validli, ishonchli, aniqligi va bir sifatlilik talablariga javob bera olishiga to'liq ishonch xosil qilishi shart. Aytib o'tilgan mezonlardan asosiylari: validlik va ishonchlilikdir, agar o'lchov uskunolari bu ikkala mezonga mos kelmasa, u xolda psixodiagnostikada bu vositalarni umuman qo'llash mumkin emas. Mabodo metodikaning aniqligi va bir sifatlilik to'liq bo'lmasa xam metodikani aniq shartlar asosida qo'llash mumkin. Ammo quyidagilarni unutmaslik zarurdir: noaniq metodika, o'tkazilayotgan eksperiment natijalari biror bir xususiyatdagi kichik o'zgarishlarni aniqlash imkonini bermaydi; metodika bir sifatlilikligining to'liq emasligi, xamisha xam aynan baxolanayotgan xususiyatdagi o'zgarishlar darajasi bilan olingan ko'rsatkichlarni taqqoslash imkonini bermaydi.

Psixodiagnostik natijalarga qo'llanilgan metodikadan tashqari voqea xamda xodisalar xam ta'sir qiladi, ya'ni berilgan ko'rsatmalarni sinaluvchi tomonidan to'g'ri tushunmasligi va test vaqtida sinovchining xulqi va shaxs xususiyatlari o'z ta'sirini ko'rsatishi mumkin. Agar voqealichni sinaluvchi imtixon sifatida qabul qilsa, o'zini shu voqelikka mos tarzda tutadi. Yuqori xavotirli odamni xamisha va xamma payt yuqori "xavotirlik" xolati qamrab oladi, xar qanday xodisani xavf sifatida qabul qiladi. Kichik darajali xavotirli odam buning aksidir, ya'ni o'zini erkin tutadi.

Sinaluvchilarning xulqi, xatti-xarakati va ularning ko'rsatgan natijalari, ko'rsatmalarni qanday tushinishi bilan bog'liqdir. Shuning uchun xam ko'rsatmalarning aniq tuzilishi va ularni tez anglab olinishiga, psixologik tashxisda qat'iy talablar qo'yiladi:

- ko'rsatma sodda va tushunarli bo'lishi;
- bir xil ma'nodagi so'z va talaffuzlarni o'ziga qamrab olmasligi;
- ko'rsatmani iloji boricha yozma shaklda bo'lishiga (ko'rsatma berayotgan shaxs, ko'rsatmani xar xil paralingvistik tarkibiy qismlar orqali ifodalashi mumkin);
- mimika, talaffuz, temp, pauza va xatti-xarakatlar).

Ba'zan tadqiqot natijalariga sinovchining xulqi va xatti-xarakati xam ta'sir qilishi mumkin. Masalan, eksperimentator xaqida sinaluvchining fikri ijobiy bo'lsa, uning xatti-xarakatida, munosabatida imkoni boricha sinovchiga yaxshi natija berishga xarakat qiladi. Buning aksi bo'lsa, eksperimentatorga nisbatan sinaluvchida antipatiya bo'ladi.

Asosiy ko'rsatma: eksperimentator bosiq, muvozanatli, xatti-xarakati sinaluvchilarga nisbatan, yaxshi va do'stona bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. E.Goziey "Yosh davrlari psixologiyasi" Toshkent
2. E.Goziey "Ontogenez" Toshkent 2010
3. Z.T.Nishonova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullaeva, M.X.Xolnazarov "Rivojlanish psixologiyasi pedagogik psixologiya" Toshkent 2017
- 4.F.I.Xaydarov, N.I.Xalilova "Umumiy psixologiya" Toshkent 2010 TDPU nashriyoti, 2010 y
- 5.Z.T.Nishonova, D.Qarshieva, N.Atabaeva, Z.Qurbonova "Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya" Toshkent 2014
6. Z.T.Nishonova, G.Alimova "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi"